

О.О. ПАЩЕНКО

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

УДК 343.222+351.777.5

КРИМІНОЛОГІЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ НА ВИРОБНИЦТВІ ПРАВИЛ ЯДЕРНОЇ АБО РАДІАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ¹

Проаналізовані кримінологічні фактори соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки

Обумовленість кримінального права законами суспільного розвитку, усією системою соціальних відносин знаходить вираз як в його фундаментальних засадах, так і в змісті конкретних заборон, і в характері покарань, які визначені кримінальним законодавством. Об'єктивні соціальні закономірності та потреби формують зміст закону про кримінальну відповідальність не безпосередньо, а проходячи через свідомість і волю законодавця. Тому закони про кримінальну відповідальність можуть адекватно відображати суспільну потребу або недостатньо відповідати цій потребі, досягати чи не досягати поставлених законодавцем цілей [1, с.76]. Таким чином, велике значення має встановлення відповідності кожної кримінально-правової норми потребам суспільства та констатація ефективності їхньої дії.

Статтею 274 КК України встановлена кримінальна відповідальність за порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки. Треба зазначити, що питання про відповідність суспільним потребам та ефективність дії цієї статті КК ще не було предметом спеціального дослідження.

Соціальна обумовленість та ефективність законодавства про кримінальну відповідальність, в тому числі за порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки, являє собою значну проблему, котра може бути досліджена з різних боків, в різних аспектах і напрямках. Але основним її напрямком (і базовим аспек-

том) є встановлення та вивчення факторів, що впливають на створення норм та інститутів кримінального законодавства і на їх ефективність [2, с.67]. "Вказані фактори створюють у своїй сукупності соціологічний субстрат кримінально-правової норми, підтверджуючи тим самим генетичну природу кримінального права" [3, с.64, 65].

Стосовно ст.274 КК на особливу увагу заслуговує аналіз кримінологічних факторів, серед яких **необхідно відзначити суспільну небезпечність вказаних діянь, їх поширеність, тяжкість наслідків.**

Зуважимо, що сутність вчиненого діяння визначається його суспільною небезпечністю. Тому злочинним можна визнати тільки таке діяння, яке за своїм змістом є суспільне небезпечним [4, с.128]. Аналіз цього фактора дозволяє зазначити, що обумовленою є криміналізація лише такого діяння, суспільна небезпечність якого з точки зору кримінального права є достатньо високою. Суспільна небезпечність полягає у тому, що діяння або заподіює шкоду відносинам, які охороняються кримінальним законом, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди [5, с.20-21]

Суспільна небезпечність злочину визначається, перш за все, важливістю, значущістю тих суспільних відносин, на які він посягає (об'єктом), а також тими наслідками (шкодою, збитком), які настають [6, с.102; 7, с.72, 73]. Визначальною позитивною властивістю суспільних відносин, що забезпечують ядерну та радіаційну безпеку в сфері виробництва, є створення (підтримання) в даній сфері стану, за якого відсутня загроза спричинення шкоди життю та здоров'ю людини, власності, довкіллю. Потребу в наявності зазначеного стану мають усі особи, які знаходяться у сфері виробництва, на якому використовуються ядерні або радіоактивні матеріали. Колосальні можливості, які надає людству використання ядерної енергії та джерел іонізуючого випромінювання, дозволяють стверджувати, що вказана потреба знаходиться на достатньо високому рівні в ієрархії потреб людини. То-

¹ Ця проблема розглядається відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми "Актуальні проблеми кримінального і кримінально-виконавчого законодавства та системи попередження злочинності" (номер державної реєстрації 0186.0.070883) та дисертаційного дослідження автора статті за темою "Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки", затвердженого рішенням вченої ради Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого 19 травня 2000 р., протокол № 8.

му важливо зазначити, що ядерна та радіаційна безпека в сфері виробництва є необхідною умовою життєдіяльності суспільства і окремих громадян. Це означає, що рівень соціальної цінності відносин ядерної та радіаційної безпеки у вказаній сфері є достатнім для їх кримінально-правової охорони. Крім цього, істотною важливою рисою, яка характеризує злочинне діяння і обумовлює його суспільну небезпечність є те, що воно або фактично тягне за собою шкідливий наслідок, або створює реальну загрозу спричинення шкоди [6, с.106].

Суспільно небезпечні наслідки злочину оцінюються через негативні соціальні властивості, сукупність яких свідчить про спричинення або можливість спричинення шкоди суспільним відносинам. Тому першочергове значення для криміналізації діяння та відмежування його від інших правопорушень у відповідній сфері, має тяжкість його наслідків, а точніше їхні негативні соціальні властивості. Останні, для розглядуваного діяння, полягають у багатооб'єктності, незворотності збитку та тяжкості реальної шкоди.

Багатооб'єктність. По-перше, порушення, що досліджується, руйнує стан ядерної або радіаційної безпеки виробництва, тобто ті суспільні відносини, які встановлено для забезпечення безпеки життя та здоров'я людини та інших відносин в цій сфері. Наступним наслідком, який тісно пов'язаний з першим, як відзначають В.І. Борисов та С.В. Гізімчук, є реальне сприйняття людиною небезпеки смерті або втрати здоров'я від певного порушення. Цей наслідок виходить за межі загальної загрози, а тому визнається суспільно небезпечним [8, с.24]. Наслідками наступного, більш небезпечного рівня, є смерть однієї чи кількох осіб, тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, майнова шкода, а також шкода довкіллю.

Як бачимо, порушення, що досліджується, спричиняє (здатне спричинити) шкоду різноманітним суспільним відносинам, тобто є багатооб'єктним. До кола відповідних об'єктів належать: ядерна та радіаційна безпека в сфері виробництва, життя та здоров'я людини, власність, довкілля. Викладене дозволяє встановити характер суспільної небезпечності порушення, що досліджується, проте ще не дає можливості визначити її ступінь.

Ступінь суспільної небезпечності визначається незворотністю спричиненої шкоди та її тяжкістю. Використовуючи ці критерії, вважаємо за можливе зазначити, що лише деякі з вказаних наслідків мають суспільну небезпечність. Руйнування стану безпеки, тобто небезпеку, що виникла, можливо ліквідувати шляхом здійснення комплексу технічних (санітарних) заходів. Так само не мають суспільної небезпечності наслідки у вигляді: майнової шкоди (крім значної), оскільки їх можна ліквідувати шляхом залучення додаткових матеріальних ресурсів; а також легкі тілесні ушкодження, що не потягли короточасний розлад здоров'я чи незначну втрату працездатності (саме через те, що зазначені тілесні ушкодження не тягнуть наслідків). Інші вказані нами

наслідки мають суспільну небезпечність, тому що є або незворотними, або зворотними частково. До незворотних наслідків, на нашу думку, належить смерть однієї чи декількох осіб, а усі види тілесних ушкоджень (крім легких, які не тягнуть наслідків) - до зворотних частково. До останніх, вважаємо, належить і майнова шкода у значному розмірі. Складніше вирішується питання про зворотність стосовно заподіяння шкоди довкіллю. На наш погляд, його вирішення залежить від фізичних властивостей конкретного ядерного або радіоактивного матеріалу, який використовується на виробництві. Справа в тому, що різні радіоактивні ізотопи мають неоднаковий період напіврозпаду, під час якого триває заподіяння шкоди довкіллю. Наприклад, період напіврозпаду плутонію-239 складає 24380 років, цезію-137 - 30,2 р., йоду-131 - 8 дб [9, с.21]. Таким чином питання про зворотність (незворотність) вказаних наслідків не може бути вирішено однозначно. Вважаємо, що якщо тривалість радіоактивного забруднення довкілля не перевищує 30,2 р.², то шкоду треба вважати зворотною частково, а якщо перевищує - незворотною. Зазначені види незворотної (зворотної частково) шкоди є суспільно небезпечними і тому, на наш погляд, можуть бути підставою для криміналізації. Інші види наслідків не мають достатнього ступеню суспільної небезпечності і тому не можуть обумовити криміналізацію порушень, що їх спричинили. В таких випадках доцільно обмежитися заходами адміністративної або дисциплінарної відповідальності.

Характер і ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння обумовлюється також формою вини. Для розглядуваного діяння встановлення форми вини набуває принципового значення, тому що в залежності від відношення особи до наслідків скоєного порушення, її дії кваліфікуються або як злочин проти основ національної безпеки (розділ I Особливої частини), чи як злочин проти життя та здоров'я особи (розділ II), або як злочин проти безпеки виробництва (розділ X). Злочин, що аналізується, характеризується необережним відношенням до наслідків, і, в цілому, визнається необережним, що певною мірою знижує ступінь суспільної небезпечності діяння. Недбалість, зневага по відношенню до чужих інтересів детермінують настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті, тілесних ушкоджень, інших, котрі, як вже було показано, є тяжкими, незважаючи на необережне відношення до них суб'єкта злочину.

Поширеність. Внаслідок дослідження, проведеного Інститутом вивчення проблем злочинності АІПрН України, було встановлено, що за період чинності КК 2001 р. жодної кримінальної справи за ст.274 КК судами України розглянуто не було. Проте тяжкість можливих наслідків злочину, що досліджується, можна уявити на при-

² Цей показник, як вже було зазначено, відповідає періоду напіврозпаду цезію-137, наявності якого в навколишньому природному середовищі зараз, головним чином, характеризуються наслідки Чорнобильської катастрофи.

кладі Чорнобильської катастрофи Приблизно о 1 год. 24 хв 26 квітня 1986 р. внаслідок двох вибухів було викинуто назовні частину графіту та ядерного палива 4-го реактора ЧАЕС. Через вибухи і руйнування 4-го енергоблоку в атмосферу надійшла значна кількість продуктів ядерного поділу (згідно з деякими оцінками - приблизно 10^{18} Бк [10, с.15]). Значних викидів було два. Вже під час першого з них випадіння радіонуклідів було зафіксовано не тільки в колишньому СРСР, але й у Швеції та Польщі. Радіоактивне забруднення внаслідок другого викиду було виявлено не тільки в країнах Центральної Європи, Франції, Великобританії, але й у Туреччині, Ізраїлі та Кувейті, що підкреслює глобальний характер Чорнобильської катастрофи [11, с.123]. Не мають аналогів і наслідки аварії. Тільки в Україні постраждало близько 4 млн. людей [12, с.56]. Загалом, згідно з даними Інституту біофізики Міністерства охорони здоров'я та медичної промисловості Російської Федерації, впливу радіації на території Європи зазнало більш як 70 млн. осіб [11, с.128]. Фахівці зазначають, що іонізуюче випромінювання від катастрофи буде впливати на людську спільноту ще на протязі багатьох поколінь [13, с.40]. Крім того, Чорнобильська катастрофа завдала значного економічного та екологічного збитку. Незважаючи на об'єктивні труднощі, пов'язані з обчисленням сукупного матеріального збитку, проведені в останні роки дослідження дозволяють попередньо оцінювати його не менш як у 200 млрд крб. (в цінах на 1 січня 1990 р.) [9, с.89]. Тому вважаємо за необхідне погодитися з Н.Ф. Кузнецовою та І.М. Тяжковою, на думку яких поширеність діянь має значення лише для злочинів невеликої тяжкості, а що стосується тяжких і особливо тяжких злочинів, то їхня поширеність підчас криміналізації принципового значення не має [4, с.137, 138].

Зазначене дозволяє стверджувати, що основними кримінологічними факторами, що обумовлюють встановлення та збереження кримінальної відповідальності за порушення на виробництві правил ядерної або радіаційної безпеки є його суспільна небезпечність і характер заподіюваної або можливої шкоди. На характер і ступінь суспільної небезпечності цього злочину впливають соціальна цінність охоронюваних суспільних відносин, багатоб'єктність, тяжкість та незворотність наслідків, а також форма вини. Крім того, обов'язковою умовою криміналізації порушення правил ядерної або радіаційної безпеки є наявність шкоди, що заподіюється людині (тілесні uszkodження, смерть), власності (майнова шкода у значному розмірі), а також довіллю Відсутність на сьогоднішній день практики застосування ст.274 КК з певною долею умовності дозволяє констатувати відсутність на території України поширеності таких злочинів. Проте ця обставина не може бути підставою для декриміналізації останніх через характер і ступінь їх суспільної небезпечності, а також тяжкості шкоди, яка може бути заподіяна суспільству. Навпаки, ступінь суспільної небезпечності можливих наслідків внаслідок порушення

правил ядерної або радіаційної безпеки обумовлює також значну організаційно-правову та інженерно-технічну діяльність із запобігання їх настання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кузнецова Н.Ф. Злобин Г.А. Социальная обусловленность уголовного права и научное обеспечение нормотворчества // Сов. гос-во и право -1976 -№ 8. -С.76-83
2. Орехов В.В. О социологических исследованиях в уголовном праве // Вестник ЛГУ -1991. -Сер.6. -Вып.1. -С.65-68.
3. Коробеев А.И. Советская уголовно-правовая политика. -Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1987. -268 с.
4. Курс уголовного права: Общая часть. -Т.1: Учение о преступлении Учебник. /Под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. -М.: Изд-во ЗЕРІАЛЮ, 1999. -592 с.
5. Бажанов М.И. Уголовное право Украины: Общая часть. -Днепропетровск: Пороги, 1992. -166 с.
6. Карпушин М.П. Курляндский В.И. Уголовная ответственность и состав преступления. -М.: Юрид. лит., 1974. -232 с.
7. Беляев Н.А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации. -Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. -175 с.
8. Борисов В.И. Гизимчук С.В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. -Харьков: Консум, 2001. -160 с.
9. Чернобыльская катастрофа /В.Г. Барьяхтар, Г.А. Готовиц, Д.М. Гродзинский и др.: Гл. ред. В.Г. Барьяхтар -Киев: Наук думка, 1995 -560 с.
10. Демичев Д.М. Правовые проблемы преодоления последствий Чернобыльской катастрофы // Гос-во и право. -1998. -№ 1. -С.15-24.
11. Медико-социальные последствия ядерных катастроф (Семипалатинск -Алтай, Южный Урал, полигон «Северный - Новая Земля», Чернобыль /Васильев Н.В., Мальцев В.И., Коваленко В.М. и др. -Киев: Здоровье, 1999. -296 с.
12. Чернобыль и здоровье населения Украины: Доклад Министра здравоохранения Украины А.М. Сердюка на Пленарном заседании 2-й Международной конференции «Отдаленные медицинские последствия Чернобыльской катастрофы» 2.06.1998 г. // Социальный, медицинский та протирадіаційний захист постраждалих в Україні в наслідок Чорнобильської катастрофи: Зб. законодавчих актів та нормативних документів: 1991-1998 роки Видання офіційне. -Київ, 1998. -С.56-64
13. Омелянець М.І. Стан та прогноз медико-демографічної ситуації на територіях України, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи // Радіаційна безпека в Україні (Бюлетень НКРЗУ) -2001. -№ 1-4. -С.30-42.

Надійшла до редколегії 26.06.2003

ПАЩЕНКО А.А. КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НАРУШЕНИЕ НА ПРОИЗВОДСТВЕ ПРАВИЛ ЯДЕРНОЙ ИЛИ РАДИАЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
Проанализированы криминологические факторы социальной обусловленности уголовной ответственности за нарушение на производстве правил ядерной или радиационной безопасности.

PASHCHENKO A.A. CRIMINOLOGY CONDITIONALY OF THE RESPONSIBILITY FOR INFRINGEMENT ON MANUFACTURE OF RULES OF NUCLEAR OR RADIATING SAFETY
Are analyzed criminology factors of social conditionally of the criminal liability for infringement on manufacture of rules of nuclear or radiating safety.

М.А. ПОГОРЕЦЬКИЙ

канд. юрид. наук, доц.

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

УДК 343.1“17/18”

РОЗШУК В КІНЦІ XVII – НА ПОЧАТКУ XVIII СТ.

На основі правових актів і наукових джерел досліджуються питання становлення і розвитку розшуку за Петра I і визначення його місця в кримінальному судочинстві

Сучасне визначення сутності оперативно-розшукової діяльності неможливе без історично-правового аналізу її еволюції на різних етапах історичного розвитку, в тому числі й в період з кінця XVII - початку XVIII століть – в петровську епоху, яка характеризується активним розвитком заходів організаційно-правового й тактичного характеру в цій сфері.

Проблемам історії становлення і розвитку розшуку в зазначений період присвячені праці дореволюційних вчених в галузі кримінального процесу, криміналістики, поліцейського (адміністративного) права таких, як: І.Є. Андрієвський, М.Ф. Владимирський-Буданов, В.А. Ліновський, М.М. Снігірев, І.Т. Тарасов, Г.Г. Тельберг, І.Я. Фойницький, В. Фукс та інші, а також наших сучасників, серед яких: М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, В.І. Єлінський, О.М. Піджаренко, І.В. Сервецький, М.О. Чельцов-Бебутов, О.Н. Ярмиш й інші. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць з цієї теми, в них висвітлені лише окремі аспекти розшуку. В нашій роботі ставиться за мету з'ясувати, з огляду на її обсяг, сутність розшуку та його місце в кримінальному судочинстві в досліджуваній період, прослідивши еволюцію цієї проблеми для використання історичного досвіду в сучасній теорії, законодавстві й практиці.

За Петра I (1682-1725 рр.) розшук, слідче провадження й судові функції в основному були злиті воедино і поклалися поперемінно на різні урядові установи (Приказ розшукових справ, Преображенський Приказ, Сенат, Канцелярію тасмних справ, поліцію, Контору розшукових справ, Розправну палату та ін.) і уповнова-

жених посадових осіб (сичидів, воєвод, офіцерів пошуків команд, фіскалів та ін.).

Так, в 1689 році було засновано Приказ розшукових справ, який займався в основному розшуком у зв'язку із справою цариці Софії Олексіївни й інших супротивників царя і закінчив своє існування в 1694 році [1, с.60].

Преображенський Приказ був спеціалізованим державним органом, що мав виключне право на організацію розшукової діяльності, ведення слідства і розгляд справ у політичних державних злочинах [2, с.254; 3, 4, с.6-7; 5, с.115]. Основу його розшукової діяльності складала інформаційно-пошукова робота, діяльність з попередження й розкриття злочинів, розшуку осіб, що переховуються від слідства й суду. Преображенський приказ вів як розшук, так і слідство, й навіть суд. Основним методом дізнання було катування. У виявленні і переслідуванні насамперед державних злочинців найбільшого поширення набули таємні методи розслідування, використовувалися таємні інформатори. Донос став тотальним обов'язком Іменним Указом Петра I від 25 вересня 1702 р. [3] створювалася своєрідна система надходження до Преображенського Приказу розшукової інформації про осіб і факти, що становили розшуковий інтерес для попередження, припинення й викриття політичних злочинів. У розпорядженні Преображенського приказу знаходилися солдати й офіцери Преображенського і Семеновського полків, що використовувалися для проведення обшуків і арештів. Іноді місцевій владі Преображенський приказ доручав розслідування окремих дрібних справ і здійснен-